

TÓTH ETELKA

AZ EGYSZERŰSÍTŐ ÍRÁSMÓDRÓL MÁSKÉPPEN

1. Egyszerűsítés és átjárhatóság

Helyesírásunk hangjelölő alapelvének negyedik normatívája az egyszerűsítő írásmód, amelynek létezéséről a nyelvhasználók gyakran el is feledkeznek, noha az írásgyakorlatban jellegzetesen és leggyakrabban előforduló szabályszerűségének alkalmazása, a többjegyű mássalhangzókat jelölő betűk kettőzése (például az *öccse, meggy, szusszan, hattyú* stb. szavakban) általában nem okoz problémát. Gond inkább akkor van, amikor értelmeznünk kell az egyszerűsítés jelenségét, illetve akkor, amikor nem érvényesül ez a szabályszerűség, azaz például minden betűjegyét le kell írunk az összetett szavak tagjainak határán található többjegyű mássalhangzóknak (az AkH.¹²-ben éppen e tekintetben jelentett fontos változtatást a képzőszerű utótagok, köztük a kétjegyű betűt tartalmazó *-szerű* utótaggá minősítése, aminek a következménye – megőrizendő az összetételi tagokat – az *sz-re* végződő szavak, *ézszerű, himnusz-szerű, mézszerű, penészszerű, viasz-szerű* stb. megváltozott írásmódja).

Jelen tanulmány egy olyan jelenségre hívja fel a figyelmet, amely a helyesírási értelemben vett egyszerűsítés nem megfelelő értelmezésének következtében gátja lehet a magyar nyelvű szövegek értelmezhetőségének, a magyar és a más nyelvek, adott esetben a magyar jelnyelv közti átjárhatóságnak. Mielőtt azonban erre rátérnénk, nézzük meg, hogy a helyesírási rendszerünk egyszerűsítés írásmódjában érintett többjegyű mássalhangzók milyen arányban vannak jelen az írásbeliségben, illetve foglaljuk össze, hogy az 1832-ben kiadott 1. szabályzat óta hogyan alakult az egyszerűsítő írásmódnak és a hozzá szorosan kapcsolódó többjegyű betűinknek a sorsa. (A továbbiakban a hang és a fonéma, illetve hangkészlet elem, valamint a betű és graféma terminusokat egyenértékűnek tekintem, ezeket annak megfelelően használom, ahogy az idézett munkákban szerepelnek. Értelmezésükhöz elfogadom a Magyar nyelv 29. fejezetében [Nádasdy 2006] leírt meghatározásokat.)

2. Többjegyű betűk a mai írásbeliségben

A hétkötetes értelmező szótár (ÉrtSz.) 58323 elemből álló címszóállományát dolgozta fel A magyar nyelv szóvégmutató szótára. E szótár alapján kaphatunk először pontos adatokat a szó végi fonémák arányáról, valamint a szó végi di-, tri- és tetragrammák előfordulásáról (VégSz.: 541–588). E szótár jellemzője volt az is, hogy a magánhangzóinkat időtartam szerint megkülönböztető

rövid-hosszú (o-ó, ö-ő, u-ú, ü-ű, a-á, e-é) oppozíciót kiterjesztette a mássalhangzókra is. A fonéma jelentésmegkülönböztető szerepéből kiindulva, mivel mást jelent a *megy*, mint a *meggy*, az *álmom* és az *állom*, a *fagyal* és a *faggyal*, az *akkora* és az *akkorra* stb., a mássalhangzók esetében is figyelembe vette az időtartamot, és rendszerszinten tekintette releváns megkülönböztető jegynek ezt a kategóriát. A szótár ezért a szó végi fonémák gyakorisági listájában 60 különböző elemet rangsorol, amelyeknek nemzetközi transzkripciója mellett, írásunk betűjelölő rendszeréből következően, megadja a betűjelölését is. Ennek értelmében az előfordulási gyakoriság szerint felállított rangsorban különböző helyet foglalnak el az időtartam tekintetében különböző rövid és hosszú mássalhangzóra végződő szavak ugyanúgy, mint ahogy a rövid és hosszú magánhangzóra végződők is. Például a rövid és a hosszú /l-/ megkülönböztetése miatt más-más kategóriába tartoznak a *hal* (4.) és a *hall* (29.) szavak. Hasonlóképpen az *ú* például (*árú* [melléknév], *karcsú*, *búcsú*) a 24. pozíciót foglalja el a gyakorisági sorban, míg az *u* (pl. *áru* [főnév], *zsaru*, *kenguru*) a 30. helyen áll. (A *j*-t és *ly*-t azonban összevontan kezeli a szótár, abból kiindulva, hogy mindkét betű ugyanazt a [j] hangot jelöli.)

A szó végi mássalhangzókat reprezentáló kétjegyű betűk gyakorisága a 60 elemből álló előfordulási listában a következőképpen alakult (1. táblázat). Az *s*, *t*, *k*, *l*, *a*, *g*, *r*, *ó*, *n*, *z*, *ő*, *i*, *m*, *d* végűek után a 15. helyen áll az *ny* (pl. *növény*, *törvény*, *ültetvény*) 1107 címszóval (a teljes címszóállományra vetítve: 1,90%). A 17. helyet foglalja el az *sz* (pl. *rész*, *kertész*, *lövész*) 711 címszóval (1,20%). A 21–22. helyen állnak az *ly* (pl. *rostély*, *bagoly*, *pöröly*) és a *gy* (pl. *hegy*, *özvegy*, *hölgy*) végű szavak, a 26.-on a *cs* végűek (pl. *mancs*, *puncs*, *görcs*), a 32.-en a *zs* végűek (pl. *grillázs*, *parázs*, *ánizs*), az 50.-en a *ty* végűek (pl. *pinty*, *ponty*, *korty*). A *dz*-re, *dzs*-re végződők száma (pl. *edz*, *pedz*, *bridzs*) elenyésző, csak ezrelékben fejezhető ki. A hosszú kétjegyűek közül 39. a hosszú *ssz* (pl. *dzsessz*, *hossz*, *rassz*), 48. a hosszú *ccs* és a *tty* (pl. *meccs*, *giccs*, *fröccs*; *petty*, *pereputty*, *fütty*), 53. a hosszú *ggy* és *nny* (pl. *meggy* és összetételei: *törökmeggy*, *cigánymeggy*; *genny*, *szenny*, *könny*), valamint 56. a hosszú *lly* (pl. *gally* és összetételei: *oltógally*, *fenyőgally*). (Megjegyezzük, hogy az itt felsorolt főnévi példaszavak *-val/-vel* ragos alakjai módszertani megközelítésben az egyszerűsítő írásmód szemléltetésénél is jól hasznosíthatók, pl. *korttyal*, *grillázssal*, a hosszú mássalhangzóra végződők pedig a három azonos mássalhangzó találkozására is jó példával szolgálnak, pl. *meccsel*, *könnyel*.)

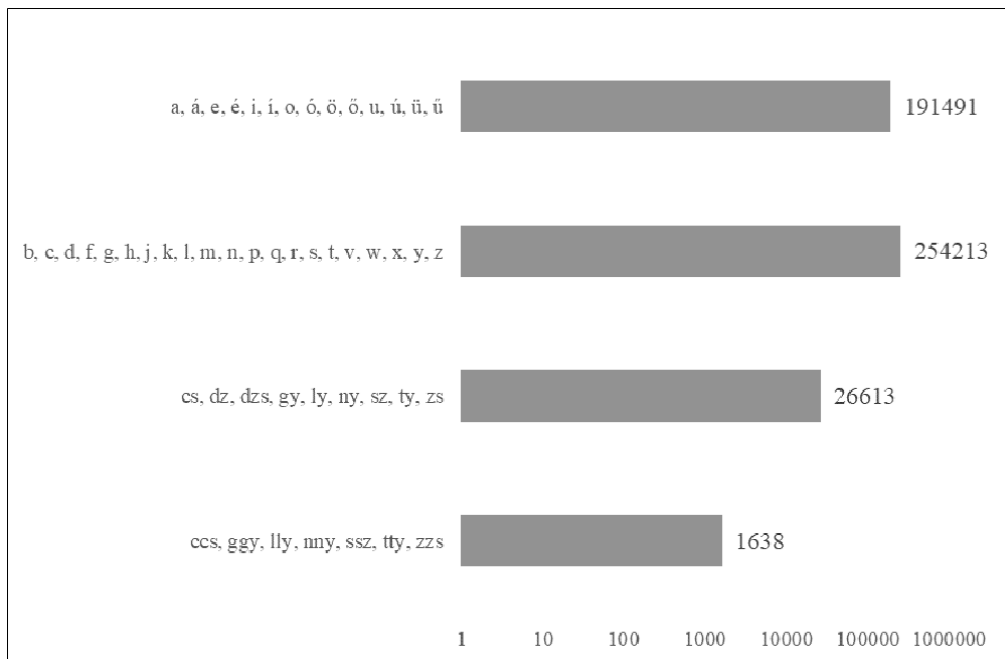
Sorrend	Magyar betűjelölés	Szószám	%	Példa
15.	ny	1107	1,90	növény, törvény, ültetvény
17.	sz	711	1,20	rész, kertész, lövész
21.	ly	431	0,74	rostély, bagoly, pöröly
22.	gy	430	0,74	hegy, özvegy, hölgy
26.	cs	280	0,48	mancs, puncs, görcs
32.	zs	53	0,09	grillázs, parázs, ánizs
39.	ssz	28	0,05	dzsessz, hossz, rassz
48.	ccs	14	0,02	meccs, giccs, fröccs
48.	tty	14	0,02	petty, pereputty, fütty
50.	ty	11	0,02	pinty, ponty, korty
53.	ggy	7	0,01	meggy, törökmeggy, cigánymeggy
53.	nny	7	0,01	genny, szenny, könny
55.	dz	4	0,00	edz, pedz
56.	lly	3	0,00	gally, oltógally, fenyőgally
57.	dzs	2	0,00	bridzs

1. táblázat. Többjegyű betűkre végződő szavégek a VégSz. adatai alapján

A szóvégmутató szótár digitális átdolgozása során számba vettük a címszavak (a digitális változatban 58303 elem) teljes betűállományát is (Tóth-Tóth 1997). A betűk előfordulásának eredményét a 2. táblázat és az 1. ábra mutatja be. A teljes betűállomány: 473955. A magánhangzók ennek 40,40%-át teszik ki (191491 adat), közülük az *e* és az *a* fordul elő a legnagyobb gyakorisággal. A mássalhangzók (59,60%) között legnagyobb gyakorisággal az *l*, *t*, *r*, *k* fordul elő. A többjegyű mássalhangzók közül valamennyi, így a szó eleji, szó belseji és szó végi pozíciókat is figyelembe véve, leggyakoribb az *sz*, amely megelőzi a szó végi helyzetben egyébként leggyakoribbnak minősített *ny*-et. Az *ly* pozíciója jelentősen változott a szó végi előforduláshoz képest, a *cs* és a *gy* egyaránt megelőzi. A *dz* és a *dzs* változatlanul a ritkán használatos betűink közé tartoznak.

Összességében, a mássalhangzókra vetítve, a többjegyű mássalhangzók 10%-os arányban vannak jelen a szótárban, azaz – elvonatkoztatva – nagy átlagban minden 10. betűnk, amely mássalhangzót jelöl, kétjegyű. Ha csak a hosszú változatuk előfordulásának arányát nézzük, ez a mutató mindössze 0,6%, ami ugyan csekélynek tűnő szám, de a szövegben előforduló toldalékos szóalakok könnyen megnövelhetik ezt az előfordulási arányt. Ezért voltak fontosak azok a 19. századi törekvések is, amelyek írásreformot szorgalmaztak a takarékoság jegyében (vö. Szemere 1974: 47–73).

Betű	Előfordulás	Betű	Előfordulás	Betű	Előfordulás	Betű	Előfordulás
e	41310	é	15206	h	7147	ú	2363
a	33778	g	14323	ö	7076	ly + lly	1798 + 31
l	32750	m	14043	u	6744	ű	1756
t	32325	d	12532	ő	5340	zs + zzs	918 + 0
r	26679	sz + ssz	11161 + 1252	ny + nny	4672 + 158	ty + tty	491 + 117
k	24387	z	10703	í	4662	x	148
o	21795	v	10300	j	4630	dz	121
á	20821	p	8964	cs + ccs	3849 + 40	dzs	32
i	20366	b	8532	gy + ggy	3571 + 40	y	7
s	20168	f	7516	ü	2967	w	5
n	16140	ó	7307	c	2913	q	1

2. táblázat. *Betűk a VégSz. címszóállományában*1. ábra. *Magánhangzók és mássalhangzók a VégSz. címszóállományában*

3. Rövid helyesírás-történet

A többjegyű betűk kérdésére már az első szabályzat is kitér (AKH. 1832), mégpedig abból a szempontból, hogy szükség van-e egyáltalán az úgynevezett „összetett betűkre”. A Magyar Tudós Társaság „különös használatára” készült mű, a *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai*, az első (I.) pontjában rögzíti a magyar betűket, és ugyanitt közli „a' nyelvtudomány' osztályának” álláspontját, miszerint „az összetett *cs, cz, gy, ly, ny, ty, sz, zs* betűk helyett újakat 's egyszerűket kellene felvenni”. Ennek oka – indokolja –, hogy „írásunk [...] ma már meglehetősen egyszerűsége szállításra, annyira, hogy hangjai' sokfélesége mellett is kevés van, a' mit egy betűvel ki ne fejezhetnénk. [...] Összetett betűk helyett egyes jelek' kigondolására 's felvételére, az egyszerűsége fölül [...] még az is sürgető ok lehet, hogy ez által igen sok írásbeli különözések egyszerre el lesznek hártva”. A különbözőségekre olyan példákat említ, minthogy „némelyek *as-szonyt, ves-szent, fag-gyút* stb. irnak ' s amazok, mikor szótagot visznek át, vagy *ves-szent* irnak, a' mi gyökrontás, vagy *vesz-szent*, a' mi némi következetlenség”. Jól érzékelhető a törekvés az egység megteremtésére, ami azonban grammatikai okokból mégsem valósul meg. A szótó egységének megőrzése érdekében a szabályzat ugyanis továbbra is kettős megoldást kodifikál. A III.5. pontban fogalmazódik meg: „Ha az összetett betűk kettőztetést kívánnak: csak az első kettőztetik, p. o. *asszony*: kivéven, a' hol a gyökér miatt a' teljes kettőztetés elkerülhetetlen, mint p. o. *vesz-, enyész-*ből *vesz-szen, enyész-szen*”.

Mai írásgyakorlatunk szerint a nagy írásreform nem következett be. Az „összetett betűk” kiállták az idők próbáját, a *cz*-t felváltó *c* helyett nem születtek újak, bár hosszú időn keresztül képezték viták tárgyát. A takarékoságra törekvés miatt az egyszerűsítés szándéka folyamatosan jelen volt a 19. században. Az 1900 és 1946 között megjelenő akadémiai kiadványok az egyszerűsítést alapelveként nevezték meg (Szemere 1974: 40). Akadémiai szinten azonban a csonkított kettőzés problémájának megoldásában a valódi áttörést Simonyi Zsigmond iskolák számára kidolgozott helyesírása indította el. Ez a munka vállalta fel ugyanis az egyszerűsítés kiterjesztését a toldalékos szóalakokra is. „Második indítványom – írja Simonyi – a kétjegyű mássalhangzó kettőztetését kívánja következetesebbé tenni. Akadémiánk szabályai szerint ugyanis a kettős *szsz, nyny* stb. betűket némely szókban csonkítani kell, így: *ssz, nny*; más szókban ellenben teljesen ki kell írni, azokban t. i., amelyekben a kettőztetés ragozás által keletkezik. Például: *hosszú, annyi*, másfél *sz* és *ny* betűvel, ellenben *oszzuk el, aranynyal*, két egész *sz* és *ny* betűvel! [...] A mai szabályok szörszálhasogatása [...] valóságos gyötrelem az iskolai tanításban, az életben pedig vajmi kevesen törődnek ezzel az agyafúrt szabállyal. [...] Hogy nyelvtani szempontból e mesterkélt különbségtevésnek semmi jelentősége nincs, arra bizonyítékul elég lesz egy tényre hivatkoznom. Az Akadémia állandó Nyelvtudományi bizottsága már *tíz évvel* ezelőtt egyhangúlag elhatározta, hogy mihelyt ismét revízió alá kerül a helyesírás, el fogja ejteni ama céltalan megkülönböztetést és helyébe az úgynevezett *csonkítást* teszi általános *szabállyá*. Remélem, hogy

e határozatot a teljes Akadémia is magáévá fogja tenni s ezzel ismét előreviszi egy lépéssel írásunknak egyszerűsítését. — A M. Nyelvőr már eddig is e határozat értelmében járt el” (a Magyar Nyelvőr szerkesztője, Szarvas Gábor, ugyanis már 1888-ban olyan helyesírást vezetett be a folyóiratban, amely több ponton eltért az akadémiai elvektől) (Simonyi 1903a: 11–12; Szemere 1974: 17).

Simonyi indítványa kodifikáltan csak 1922-ben épült be az akadémiai szabályzatba, de addigra az iskolai oktatásban kötelezően érvényesülő elvek alapján mindenki a tankönyvként használt és kevésbé „szórszálhasogató” Iskolai helyesírás (1903b) szerint sajátította el a szabályokat. E rövid helyesírás-történeti áttekintésünket azzal zárhatjuk, hogy igazi, minden meghatározó fél – Akadémia, oktatás, sajtó – által elfogadott egységről csak 1954-től, A magyar helyesírás szabályai 10. kiadásának a megjelenésétől kezdődően beszélhetünk. Ez a kiadvány azonban az egyszerűsítő írásmódot nem nevezi meg az alapelvek között. Benkő Loránd szerint ez az elv ugyanis csak a hosszú mássalhangzókat jelölő többjegyű betűk írását érinti, ezek a problémák pedig levezethetők a kiejtés szerinti (fonetikus) vagy a szóelemző (etimologikus) írásmódból következő szabályokkal (MNy. 1954). Az egyszerűsítő írásmódnak polgárjogot A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadása adott, amelyben a leírás középpontjában változatlanul a hosszú, főként többjegyű betűket jelölő mássalhangzók állnak. Az AkH.¹¹ folytonosságát megőrző 12. kiadás egyszerűsítő írásmód alfejezete sem tér ki e tekintetben a magánhangzókra, noha ennek 173. és 215. pontja az *i*-re végződő egyelemű földrajzi nevek *-i* képzős származékában (*Zamárdi* → *zamárdi*, *Helsinki* → *helsinki*) a szabály alapjának az egyszerűsítés tényét tekinti.

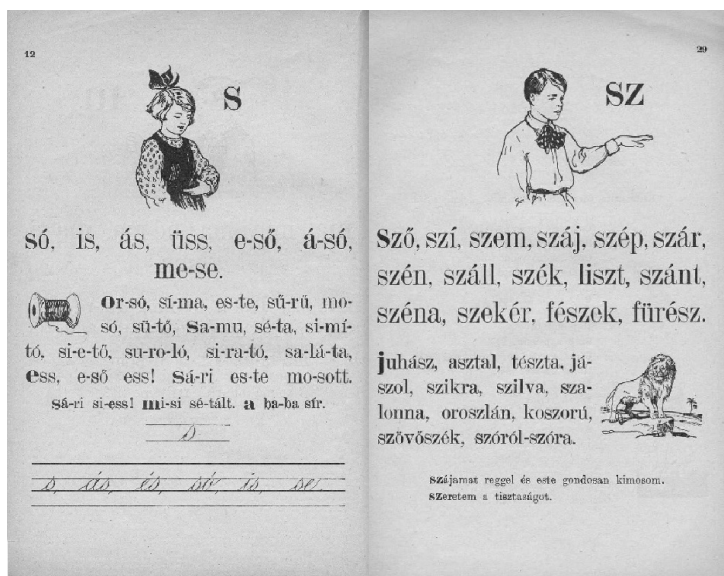
4. Iskolai gyakorlat, betűtanulás, ujjábécé

Arra, hogy a magyar anyanyelvűek számára miért nem okoz problémát a hosszú többjegyű mássalhangzók írása, részben a fentiek adnak magyarázatot. Lényegében pedig azért, mert anélkül, hogy megemlítenénk az egyszerűsítő írásmód tényét, az iskolában ezt a betűtanulás során már az első osztályban elsajátítjuk. Írásunk hangjelölő és betűíró mivoltából indul ki az olvasás- és írástanítás gyakorlata, amelynek jelenleg legáltalánosabban elfogadott alapja az olvasás és írás elsajátítását kiegyensúlyozottan segítő hangoztató-elemző-összetevő módszer (Adamikné 2001, 2006; Bosányi Éva et al. 2014: 46–60). A módszer fontos elemei között szerepel: a hang felismerése, elkülönítése, majd vizuális megjelenítése, betűvé formálása.

Az ép fejlődésű kisgyermek számára nem okoz problémát ez a folyamat. Gond akkor van, amikor a gyermek éppen hallásában akadályozott a hang felismerésében. Számára a hangoztatásra épülő módszer nem vagy csak nagy nehézségeket leküzdve kínál járható utat. Mivel a jelnyelv nem hangokkal közvetíti az információt, a hangok kifejezésére más módszer lehet igazán alkalmas. A siket közösségek ezért sajátos jelrendszert, az úgynevezett ujjbetűzést (más néven daktilt) alakították ki az írásrendszerek betűinek kézkonfigurációkkal való

megjelenítésére. Az ujjbetűzés (amikor tehát az ujjak a betűk formáját jelenítik meg) emellett, hogy pragmatikai jelentést is közvetíthet, a vokális-akusztikus nyelv oldaláról is fontos szerephez jut a fonológiai tudatosság kiépítésében, az olvasás- és az írás elsajátításának támogatásában (Szabó–Csernyák 2012; Bartha–Holecz–Romanek 2018). Segíti a kommunikációt, az információátadást főként olyan esetekben, amikor jelnyelven önálló jellel nem kifejezhető új fogalmat, tulajdonnevet, rövidítést kell megnevezni.

Az ujjábécé nem azonos a gesztusjelekkel, amelyek elsősorban az értelmileg akadályozott személyekkel folytatott kommunikációt segítik (Erdélyi 2005), és nem azonos a fonomimikai ábécével sem. A hangot és a hozzá társított mozgást összekapcsoló fonomimikát (1. kép) olvasástörténetünk a tömegoktatásban is a legelterjedtebb módszerek között tartja számon (Adamikné 2006: 81–82). A módszer a kolozsvári származású tanítónő, Tomcsányiné Czukrász Róza nevéhez fűződik, aki a francia Augustin Grosselin művét megismerve alkalmazta a hazai oktatásban (W1). Augustin Grosselin személyét a siket közösségek szempontjából azért fontos külön is megemlíteni, mert ő volt az, aki módszerének köszönhetően bizonyította a siket, illetve siketnéma gyermekek integrációban való taníthatóságát (W2).

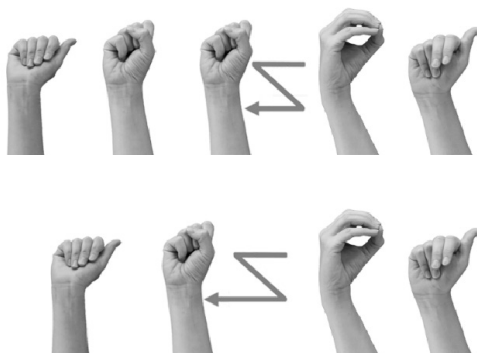

1. kép. Tomcsányiné Czukrász Róza fonomimikai olvasókönyvéből az s és az sz betű

A manapság mind szélesebb körökben alkalmazott, ún. komplex elvű fonomimika alapvető célja változatlanul a biztonságos hang-betű kapcsolat kialakítása és rögzítése, valamint az összeolvasás támogatása. A szoros asszociáció megteremtése érdekében a tanulást olyan mozdulatok, mozgások kísérik, amelyekhez „egyszerre társítható auditív, vizuális és motorikus asszociáció” (Fazekasné 2019: 49). Megfelelően adaptált formájában minden bizonnyal

az integrációban tanuló siket kisgyermeket is hatékonyan segítheti ez a megújult fonémikái módszer az írás és olvasás elsajátításában.

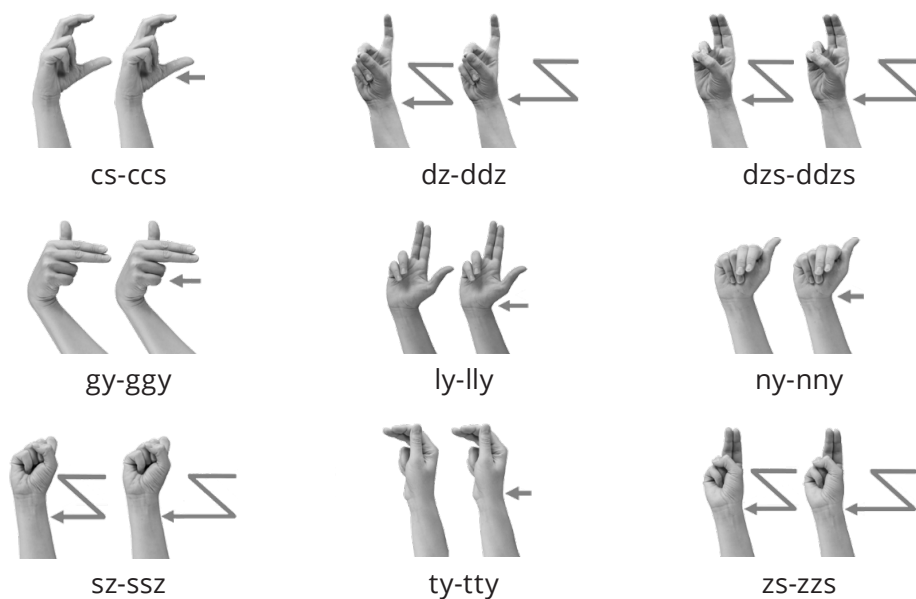
A siket gyermekek a magyar nyelvet éppen úgy – írás, olvasás, szavak, szabályok, kommunikációs helyzetek szerint – sajátítják el, mint a magyart idegen nyelvként tanulók. A nyelvelsajátítás folyamán azonban alapvetően nem támaszkodhatnak auditív ingerekre, amikor a hangzó nyelvet tanulják. Így amikor a betűkkel ismerkednek, számukra semmit nem jelent a hangjelölés elve. Hallás után nem tudják leválasztani az adott hangot sem a szó elején, sem a közepén, sem a végén. A hosszú mássalhangzókat jelölő betűkapcsolatok (pl. *ggy*, *ssz* stb.) éppen ezért komoly problémát okozhatnak, mint ahogy az ki is derült számunkra annak a gyermekeknek készülő multimodális magyar jelnyelv – magyar nyelv jel-szó tár kapcsán, amelynek digitális fejlesztése az MTA NYTI Többszervezési Kutatóközpont NyelvEsély Szakmódszertani Projekt (SZ-007/2016) keretében jelenleg is zajlik. A *menyasszony* szó daktilképén a hosszú *ssz* helyett *s + sz* betűkapcsolatot tartottak természetesnek a jelnyelvi szerkesztők (2. kép). Ez a jelsor azonban magyar nyelven téves szóképzethez vezetett volna, hiszen az *asszony* szóban nem az *s + sz* betűkapcsolat van jelen, ellentétben az összetett *vasszeg* szóval, amelyben az összetételi tagok határán valóban *s + sz* betűkapcsolat jelöli az [ʃ] és [s] hangok találkozását.

2. kép. [as-szony] és [asszony] daktilizva

Ezek után derült ki, hogy a hosszú mássalhangzókat jelölő magyar betűkapcsolatokat nem az egyszerűsítés írásmódjának megfelelően „fordítják” le az ujj-ábécé jeleire, hanem az olyan szóalakokban, mint például a *faggyal* vagy a *csipszszel*, a *g + gy*, illetve az *s + sz* mássalhangzók kapcsolatai jelennek meg a daktilizás során. Amikor a jelnyelvi szerkesztők megértették, hogy a hosszú két-, illetve háromjegyű mássalhangzók – a *ccs*, *ddz*, *ddzs*, *ggy*, *lly*, *nny*, *ssz*, *tty*, *zsz* – téves daktilizásának milyen szövegértési és szövegalkotási következményei lehetnek, konszenzus született, és e mássalhangzók hosszúságának a jelölésére új elemeket vezetünk be, amelyek a kivitelezésben is érvényesülnek (3. kép).

3. kép. A többjegyű rövid és hosszú mássalhangzók ujj-jelei

5. Összegzés

Természetesen ezek az új jelek, amelyek mintegy fél évszázad távlatából visszaköszönve igazolják a szövegmutató szótár elveinek helyességét is, egyelőre ajánlásnak tekintendők. A gyakorlat majd eldönti, hogy meg lehet-e reformálni az ujjábécét. Annyi azonban bizonyos, hogy ezek az új elemek erősítik a magyar jelnyelv és a hangzó magyar nyelv közti átjárhatóságot, támogatják a kétnyelvűvé válást, és ilyen módon a siket emberek társadalmi beilleszkedését is segítik.

Irodalom

Adamikné Jászó Anna (szerk.) 2001. *A magyar olvasástanítás története*. Osiris Kiadó. Budapest.

Adamikné Jászó Anna 2006. *Az olvasás múltja és jelene*. Trezor Kiadó. Budapest.
AkH. 1832/2013. = *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai*. Magyar Tudós Társaság. Pest. / MTA – Akadémiai Kiadó. Budapest.

AkH.¹⁰ = Magyar Tudományos Akadémia 1954. *A magyar helyesírás szabályai*. 10. kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

AkH.¹¹ = Magyar Tudományos Akadémia 1984. *A magyar helyesírás szabályai*. 11. kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

AkH.¹² = Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

- Bartha Csilla – Holecz Margit – Romanek Péter Zalán 2018. Bimodális kétnyelvűség, nyelvi-szociokulturális változatosság és hozzáférés. In: Bartha Csilla (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII.* [Digitális kiadás.] Akadémiai Kiadó, Budapest. https://mersz.hu/hivatkozas/m393anyt28_207_p1#m393anyt28_207_p1 (2020. 05. 26.)
- Bosányi Éva et al. 2017. *Tanítói kézikönyv. Magyar nyelv és irodalom kezdő szakasz (1. évfolyam). Az olvasás tanítása.* 2. kiadás. EKE–OFI. Eger. https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/FI-501020101_1__kezikonyv.pdf (2020. 04. 02.)
- Erdélyi Andrea 2005. *Nézd a kezem! – Egyszerű gesztusjelek gyűjteménye nem beszélő emberekkel való kommunikációhoz.* Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest.
- ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (főszerk.) 1959–62. *A magyar nyelv értelmező szótára.* I–VII. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fazekasné Fenyvesi Margit 2019. *Olvasástanítás fonomimikával. Komplex elvű fonomimika.* JGYF Kiadó, Szeged.
- MNy. 1954. = A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának vitája a leíró nyelvtan tárgyáról és felosztásáról. *Magyar Nyelv* 50: 1–17.
- Nádasdy Ádám 2006. Nyelv és írás. In: Kiefer Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv.* Digitális kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest. https://mersz.hu/dokumentum/magyar nyelv_526/ (2020. 04. 08.)
- Simonyi Zsigmond 1903a. Az új helyesírás: a VKM 1903. március 14-én 862. szám alatt kelt rendeletével kiadott magyar iskolai helyesírás szövege és magyarázata bővített szójegyzékkel. *Nyelvészeti Füzetek* 5. <http://real-eod.mtak.hu/6644/> (2020. 04. 08.)
- Simonyi Zsigmond 1903b. *Iskolai helyesírás.* Budapest.
- Szabó Mária Helga – Csernyák Hajnalka 2012. Miért tátognak a jelelők? *Nyelv és Tudomány.* <https://m.nyest.hu/hirek/miert-tatognak-a-jelelok> (2020. 04. 02.)
- Szemere Gyula 1974. *Az akadémiai helyesírás története (1832–1954).* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tomcsányiné Czukrász Róza 1933. *A magyar gyermekek első könyve.* 17. kiadás. Átdolg.: T. Moravcsik Erika. Lampel R. (Wodianer F. és fiai) Könyvkiadóvállalata. Budapest. <https://core.ac.uk/download/pdf/51306984.pdf> (2020. 06. 08.)
- Tóth Etelka – Tóth Tibor 1997. *VÉGSZÓ.* OKTA, Budapest.
- VégSz.1969 = Papp Ferenc (szerk.) 1969. *A magyar nyelv szövegmutató szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Internetes hivatkozások

- W1 – Tomcsányiné Czukrász Róza pedagógus (1863–19??). A magyar fonomimika megteremtője. *Nőkért.hu.* <https://nokert.hu/sze-20170412-0031/1878/8/tomcsanyine-czukrasz-roza-pedagogus-1863-19> (2020. 06. 08.)
- W2 – Augustin Grosselin. https://fr.wikipedia.org/wiki/Augustin_Grosselin (2020. 05. 18.)